

**TEKNOLOGIYA FANI DARSLARIDA TO‘QIMACHILIK
HUNARMANDCHILIGI TARIXIGA OID MATERIALLARDAN
FOYDALANISH**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.58.73.064>

Йулдашов Кахраман Камулович

Урганч давлат университети катта ўқитувчиси

Annotatsiya: Maqolada maktab o‘quvchilariga xalq hunarmandchiligi sa‘nating temirchilik, misgarlik va zargarlik hunarlari tarixini orgatish va ularni milliy qadriyatlar hamda urf-odatlar ruhida tarbiyalash haqida mushohadali fikr-mulohazalar yritilgan.

Kalit so‘zlar: maktab, o‘quvchi, milliy tarbiya, milliy qadriyat, tarix, usta, temirchilik, misgarlik, zargarlik, hunar.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАТЕРИАЛОВ ПО ИСТОРИИ ТЕКСТИЛЬНОГО
РЕМЕСЛА НА УРОКАХ ТЕХНИКИ**

Юлдашов Кахраман Камулович

Старший преподаватель Ургенчского государственного университета

Аннотация. В статье собраны размышления о том, как научить школьников народным ремеслам, истории кузнечного, ювелирного и ювелирного ремесел и воспитать их в духе национальных ценностей и традиций.

Ключевые слова: школа, ученик, национальное воспитание, национальная ценность, история, мастер, кузнечное дело, ювелирное дело, ремесло

**THE USE OF MATERIALS ON THE HISTORY OF TEXTILE
CRAFTSMANSHIP IN THE LESSONS OF TECHNOLOGY SCIENCE**

Yuldashov Kakhraman Kamulovich

Senior lecturer at Urgench State University

Summary: In the article, the schoolchildren were given a thought-provoking opinion on the organization of the history of blacksmithing, copper and jewelry crafts and their upbringing in the spirit of national values and traditions.

Keywords: School, pupil, National Education, National value, history, master, blacksmithing, copper, jewelry, craft.

XX asr boshi Turkiston xalqlari iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy-ma'naviy hayotida katta o'zgarishlar davri sifatida namoyon bo'ldi. Shu jumladan mamlakat aholisini asosiy mahsulotlar bilan ta'minlovchi hunarmandchilik tarmog'i ham bu xususiyatni o'zida yaqqol aks ettiradi. Hunarmandchilik ishlab chiqarishi xalqimizning asrlar davomida rivojlanib kelgan boy amaliy tajribalarini o'zida ifoda etuvchi tarmoq bo'lib, bunday jihatlarini XX asr boshigacha ham saqlab kelmoqda edi. Turkistonda hunarmandchilikning yirik maskanlaridan biri Farg'ona vodiysi bo'lib, XX asr boshida vodiy aholisining katta qismini ushbu tabaqa vakillari tashkil etgan. Jumladan, 1897-yilgi rasmiy ma'lumotlarga ko'ra Namanganda aholining 64%, Qo'qonda 52%, Marg'ilonida 50% ni hunarmandlar tashkil etishi bu fikrimizni tasdiqlaydi.

Surxondaryo, Xiva va Farg'ona hududlaridagi hunarmandchilikning metallga ishlov berish, kulolchilik, mato to'qish va boshqa ko'pdan-ko'p tarmoqlari rivoj topgan bo'lib, bu tarmoqlar o'z navbatida yana tor ixtisosliklarga bo'lingan. Chunonchi, metallga ishlov beruvchi hunarmandchilik tarmog'ini ichida turli xil buyumlar tayyorlashga ixtisoslashgan 19 ta mustaqil sohalar mavjudligi ma'lum. Shuningdek vodiyda muayyan mahsulot tayyorlashga ixtisoslashgan hunarmandchilik markazlari ham vujudga kelgan bo'lib, Qo'qon, Marg'ilon turli gazlamalar, Chust, Shahrixon, Qorasuv – metall

mahsulotlar, Rishton, Andijon kulolchilik buyumlari tayyorlashning markazlari bo'lib shakllangan. XX asr boshida ham hunarmandchilik ishlab chiqarishida oddiy dastgohlar saqlanib qolgan, qo'l mehnatini ko'p talab qiluvchi ishlab chiqarish munosabatlari ustun turib, mahsulot asosan uyda yoki do'konda, odatda usta va uning shogirdi ishtirokida tayyorlangan.

XX asrda Farg'ona vodiysi hunarmanchiligi ishlab chiqarish taraqqiyoti darajasi o'lkada sodir bo'layotgan yangi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar tufayli o'zgarib bordi. Xususan, vodiya ko'plab arzon sanoat mollarining kirib kelishi ma'lum hunarmandchilik tarmoqlarini tanazzulga uchrashiga olib kelsa, muayyan hunarmandchilik tarmoqlari mahsulotlarining chetga eksport qilinishining ortishi bu tarmoqlar rivojini ta'minladi. Farg'ona vodiysida mahalliy paxtadan ip-mato to'qish tarmog'i azaldan taraqqiy etib kelgan bo'lib, u ayniqsa Qo'qon shahrida rivoj topgan edi. XX asr boshida Qo'qonda 500 ga yaqin to'qimachi hunarmand faoliyat yuritgan. Shahar hunarmandlari tomonidan asosan bo'z, alacha, dona, chit, to'qilgan bo'lib, shuningdek shoyi, atlas, beqasam kabi ipak matolar ham tayyorlangan. Hunarmand bir kunda ikki bo'lak mato (bo'z) tayyorlay olgan bo'lib, uning bir bo'laki 20 tiyin-dan sotilgan. Andijonda ham ip-mato to'qish ishlari rivoj topgan bo'lib, 1887 yilga nisbatan shaharda mato to'quvchi do'konlar miqdori 1913-yilga kelib 2157 taga ko'payganligi buni tasdiqlaydi. Bunga sabab avvalo metro poliyadan keltirilayotgan ip-gazlamalardan mahalliy matolar arzon turib, ular iste'molini bu jihatdan katta bo'lishini taminlasa, eng asosiysi mahalliy matolar o'z to'qilish uslubi, naqsh elementiga ko'ra xalq didiga, mentalitetiga yaqin bo'lib, uni aholi orasida xaridorgir bo'lishini ta'minlagan. Lekin to'qimachilikka yondosh hunarmandchilik tarmog'i boshlagan bo'yoqchilik haqida bu fikrlarni ayta olmaymiz. 1897-yilda Andijon shahrida 40 ta bo'yoqchilik do'koni bo'lgan bo'lsa, 1907-yilga kelib bunday do'konlar soni 29 taga tushib qolgan edi. Bo'yoqchilik do'konlarini qisqarishiga, Rossiyadan arzon anilin fabrika bo'yoqlarining kelishi va mahalliy bo'yoqlarni iste'moldan chiqa boshlashi bilan bog'lash mumkin. Chunki yangi sharoitdagi bozor munosabatlari, hunarmandlar an'analaridan ustun chiqib, hunarmandlarni arzon va oson ishlov beriluvchi, lekin sifatsiz bo'yoqlarni o'z ishida qo'llashlariga olib kelgan. Lekin fabrika mahsulotlarining o'lka to'qimachiligi tarmoqlariga ta'siri doimo birday salbiy bo'lmadi. Xususan, Farg'ona vodiysida azaldan rivoj topgan ipak buyumlar tayyorlash tarmog'i ayniqsa bu yillarda yanada rivojlandi. Marg'ilon butun Turkistonda ipak buyumlar tayyorlash markazi bo'lib, Turkistondagi ipak yetishtiruvchilarning yarmi shu yerda faoliyat yuritgan. Shaharda 2000 dan ortiq do'konda ipak va yarimi ipak matolar to'qilgan (Izoh: "do'kon" – mahalliy matolar to'qiladigan dastgoh).

Mustamlakachilik davrida ham tarmoqni rivoj topib borishi Rossiyada tarmoqni rivojlantirish imkonining yo'qligi va bu eksport jihatidan qimmatli mahsulotni shu mintaqani o'zida taraqqiy ettirish zaruriyatidan kelib chiqishi natijasida edi. Lekin bo'yoqchilik sohasidagi o'zgarishlar, ya'ni fabrika bo'yoqlarini tarmoqqa jalb etilishi bu tarmoqda ham mahsulot sifatining buzilishiga olib keldi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, vodiydagi to'qimachilik tarmog'i XX asr boshidan o'zgarishlar tufayli tanazzulga uchrash boshladi. Lekin shunga qaramay, hunarmanchilik mahalliy aholi xo'jaligining ajralmas qismi sifatida aholiga zarur mahsulot yetishtirib beruvchi muhim bir tarmoq bo'lib qolaverdi.

Gazlamashunoslik darslarida shohi to'qish hunari tarixiga doir materiallardan foydalanish. O'zining muborak ikki ming yoshini qarshi olgan qadim Marg'ilonning ta'rifu-tavsiflari behisob: uni hech ikkilanmay "Azizu-avliyolar shahri", "San'atkorlar shahri", "Hunarmandlar shahri", "Olimu-fuzalolar shahri" desak, aslo yangilishmaymiz. Negaki bularning barchasida haqiqat bor. Shu bilan birga mazkur shahri qadimning, Marg'ilonsoy bo'ylarida qad rostlagan muazzam tarixiy makonning yana bir e'zoz-u hurmatga loyiq sifati ham bor-ki, buni eslab o'tmaslik aslo mumkin emas. Gap shundaki, Marg'ilon – butun dunyoga dong'i ketgan, o'rishi ham, arqog'i ham tabiiy ipakdan to'qiladigan, o'rishi abr usulida rang-barang naqshlar bilan bezatiladigan bir yuzlama

mayin mato bo'lmish atlasning vatanidir. Garchi "atlas" arabcha so'z bo'lib, tarjimada "tuksiz, silliq" degan ma'nolarni berib, atlas matoning xususiyatlarini aks ettirsa-da, bu atlasning arabiy kelib chiqishga egaligini bildirmaydi. Zero X asrga oid arab tarixiy manbalarida, atoqli ma'rifatparvar Ishoqxon Ibratning "Farg'ona tarixi" kitobida, akademik V.V. Bartoldning "Turkiston mo'g'ullar istilosi davrida" nomli monografiyasi va boshqa ko'plab asarlarida "Marg'ilon" ("Marg'inon") toponimi tilga olinar ekan, marg'ilonliklarning usta kosib-hunarmand kishilar ekanligiga ham alohida urg'u berib o'tiladi. Fikrimizcha, bu o'rinda ularning ipakdan ajoyib tarzda tovlanuvchi mayin matolar yaratganliklari ham nazarda tutilgan.

Tarixchilarning yakdillik bilan guvohlik berishlaricha, atlas matosining dunyoga kelishi bevosita Marg'ilon bilan chambarchas bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, Marg'ilonning jahonga dovruc taratishi ko'p jihatdan atlas gaz mollarning ko'hna savdo-sotiq yo'llari, karvonlar bilan G'arbu-Sharqqa tarqalishi, eng nozik ta'b xotinqizlarning, ayniqsa, Mashriq ayollarining suyumli, qadrlil, husni-latofatini o'n chandon oshirishga qodir qadriyatga aylanganligi bilan ham bog'liqdir. Ayniqsa, o'rta asrlarda Bag'dod va Qashqar, Xuroson va Mashhad, Misr va Yunoniston bozorlarida marg'ilonlik usta kosiblar mahoratidan yal-yal yashnab turgan atlasning, xususan, xonatlas, sariq atlas, qora atlas, sakkiz tepki atlasning xaridorlari g'oyatda ko'p bo'lgan.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida shaharda shoyi matolar to'qish bilan yuzlab kosiblar mashg'ul bo'lgan. Sho'ro tuzumining dastlabki yillarida, "yangi iqtisodiy siyosat" davrida ular 4 artelga birlashtirilgan. 1963-yilda ushbu artellar negizida dastlabki yirik sanoat korxonasi – "Atlas" firmasi tashkil etilib, atlas matolar asosan mexanizatsiyalashgan usulda ishlab chiqarila boshlandi. 1976-yilda firma ko'p tarmoqli ipakchilik ishlab chiqarish birlashmasiga aylantirildi. O'tgan asrning 70 - 80-yillarida bu yerda serjilo atlas matolarning ikki yuzdan ortiq turli ishlab chiqarilar, ayniqsa, bargikaram, chaqirim, yahudiy nusxa, namozshomgul, shaxmat, qorako'zim turlari xaridorgir edi. Marg'ilon atlaschilari o'z kasb-hunarlarini sirlarini boshqalarga ham sidqidildan o'rgatib, Samarqand, Qo'qon, Namangan, Andijon shaharlarida, qo'shni Tojikistonning Xo'jand shahrida shohi to'qish korxonalarini ishga tushirilishida boshqosh bo'ldilar. Atlas ko'hna Marg'ilon va marg'ilonlik kosiblar, to'quvchi-ustalar, injener va texnologlarga jahonaro ulkan shon-shuhrat keltirdi. Kanadaning Monreal shahrida 1967-yilda hamda sobiq Yugoslaviyaning Zagreb shahrida 1978-yilda o'tkazilgan xalqaro ko'rgazmalarda Marg'ilon atlaslari oltin medallar bilan taqdirlandi. Toshkent Modellar uyi modeler-dizaynerlari xonatlasdan tikkan liboslar nusxalariga Yaponiyaning Osaka shahrida (1970-y.), Vengriyaning Budapesht shahrida (1987-y.), Iroqning Bag'dod shahrida (1988-y.), Hindistonning Dehli shahrida (1989-y.), AQShning Vashington (1998-y.) va Chikago (1999-y.) shaharlarida o'tkazilgan nufuzli xalqaro tanlovlarda yuksak baholar berildi. Mustaqillik shohi to'qish san'atini yangi bosqichga ko'tarmoqda, demak, asriy an'analar davom etadi.

Kiyim-bosh muayyan xalqning moddiy madaniyatini muhim qismi sifatida ushbu xalq etnogenezi va madaniyati tarixini o'rganishda alohida ahamiyat kasb etadi. Kiyim-bosh bu xalqni yashash tarzi, estetik didi va milliy o'ziga xosliklarini ham ifoda etishi bilan ham muhim o'rinni egallaydi. O'rta Osiyo, jumladan, Farg'ona vodiysi aholisining kiyim-kechaklari ko'p asrlik tarixga ega. Chunonchi, arxeologik qazilmalardan topilgan qadimiy katta devoriy rasmlar, har xil buyumlarga tushirilgan tasvirlar, o'rta asrlardagi kitob miniatyuralari ajdodlarimizning o'tmishdagi kiyim-kechaklari to'g'risida boy ma'lumotlar beradi. O'rta asrlarga oid minyaturalar o'zbek kiyimlarining asosiy tipi bu davrda shakllanib ulgurganligi va bu xususiyat keyingi davrlargacha saqlanganligini namoyish qiladi. Ma'lumki O'rta Osiyo xalqlariga xos kiyim-kechaklar xar bir etnosning etnik belgilari, hududiy iqlim sharoiti, aholining yosh, jins xususiyatlarini hisobga olgan holda yuzaga kela borgan. Mazkur kiyim-kechaklar tarixini bir maqola doirasida tadqiq qilishning imkoni yo'qligi sababli, biz asosan Farg'ona vodiysi aholisining kiyim-boshlari tarixiga to'xtalib o'tamiz.

Ma'lumki, bosh kiyimi aholi kiyim-kechagining muhim elementi sifatida o'zining uzoq tarixiga ega bo'lib, uni o'rganish bizga qiziqarli ma'lumotlarni olish imkonini beradi. Qadimdan Farg'ona vodiysi aholisi orasida turli ko'rinishlardagi bosh kiyimlaridan foydalanilganligi ma'lum. Jumladan, ularning dastlabki turlari to'g'risida arxeologik izlanishlar bizga ma'lumot beradi. Chunonchi, XX asrni so'nggi o'n yilligida shimoliy Farg'onaning Munchoqtepa manzilgohida olib borilgan izlanishlar farg'onaliklarning V-VIII asrlardagi turmush tarzi, eng asosiysi, islom diniga qadar bo'lgan bosh kiyimlari to'g'risida muhim ma'lumotlar beradi. Kiyim-boshlar ipakli, ipli, junli matolardan tayyorlangan. To'qimachilik asboblari, urchuqlar ham bu sohada muhim o'ringa ega. Munchoqtepa qabrlaridagi kattalar va bolalar jasadlarini peshonasida uzunligi 40 sm, eni 4-6 sm peshonabandlar bog'langan. Shunga o'xshash lentalar Kengko'l mozorlarida va vodiyning birinchi ming yillikning birinchi yarmiga doir mozorlarida ham uchraydi. Elshunoslar fikricha peshonabandlar mahalliy aholining qadimiy bosh kiyimlaridan bo'lib, undan odatda aholining yosh qizlari va kelinlari bosh kiyim sifatida foydalangan.

Surxondaryo, Xiva va Farg'ona hududlaridagi aholisi orasida eng ko'p tarqalgan qadimiy bosh kiyimi bu shubhasiz do'ppi bo'lib, do'ppining qadimdan eron va turkiy xalqlar orasida keng tarqalganligi ma'lum. Do'ppi bosh kiyimi tarixini o'rganish ham bizga ko'plab qiziq, yangi tarixiy ma'lumotlar olish imkonini beradi. Do'ppini ilk ko'rinishlarini hozir aniqlash qiyin, albatta. Lekin uning o'rta asrlardagi ko'rinishi yuqori qismi murabba ko'rinishida baland bo'lganligi, XX asr boshiga kelib do'ppini yuqori qismi tekis ko'rinish ola boshlaganligini aytish mumkin. Bu davrda do'ppi Turkiston xalqlari orasida (ayniqsa O'zbekiston va Tojikistonda) milliy bosh kiyim turiga aylanib bo'lgan edi.

O'zbek do'ppilari tayyorlangan joyi, shakli, bezagiga ko'ra farqlanadi. Bu farqlar do'ppining tepa (aylana va to'rtburchak shaklda bichiladi), kizak (gardishi) va jiyak (gardish bezagi) qismlarining o'ziga xosligida seziladi. O'zbekistonda vodiyning Chust, Andijon, Marg'ilon, Qo'qon nusxa do'ppilari mashhurdir. Chust do'ppisi eng keng tarqalgan do'ppi nusxasi bo'lib, u to'q yashil shoyi yoki satindan 4 karj qilib tayyorlanadi: tepasining har bir karjida qalampir nusxa yoki bodom shakli, kezagining har bir karjida to'rttadan mehrob (yarimdoira) shakli bilan sidirg'a qoplab oq ip (yoki ipak) da tikiladi. Bunday qalampir, bodom shakli "ko'zdan asrovchi" ma'nosiga ega shakllar hisoblanadi. Tayyor do'ppining tepasi kizagidan murabba shaklida bo'rtib chiqadi (boshqa do'ppilarning tepasi yarim doira shaklida bo'ladi). Shakli ko'p jihatdan Chust do'ppisiga o'xshash bo'lgan Marg'ilon do'ppisi gullari nisbatan ingichka va uzun qalampir shaklining sidirg'a qoplamasi bilan farq qiladi. Bu do'ppilarni kishi bir qarashda konus shaklidagi Toshkent, Samarqand, Shahrisabz do'ppilardan ajrata olgan. Chunki o'tmishda har bir etnik guruhning kiyim-bosh an'analari qat'iy saqlangan. Shunga ko'ra kishining do'ppisiga qarab u qaysi hududdan tashrif buyurganligini aytish mumkin bo'lgan. Do'ppilar yuqorida aytilgandek shakli, ishlatilgan ranglari va naqshlariga ko'ra farqlangan. Lekin keyingi davrlarda do'ppilarning turli lokal etnik an'analarni saqlab kelgan turlari kamaya boshladi. Chust, Marg'ilon, Xo'jand, O'rtatepa turlari umumiy iste'molda bo'la boshladi. Keyingi davrlarga kelib esa do'ppi kiyish odati, unga bo'lgan e'tibor xalqimiz vakillari orasida tobora kamayib bormoqda. Hozirgi davrga kelib esa do'ppilarning an'anaviy turlari o'rniga, yangi turlarini kiyish, xususan, keksalar, o'rta yoshlilar, yoshlar, bolalar orasida usti tekis, bezagi aylana, mashina chok berilgan, oq yoki qora rangli ip, matodan tayyorlangan do'ppi turlarini kiyish keng taralmoqda. Tarixiy manbalar Farg'ona vodiysida avval ham oq do'ppilar ba'zan kiyilganligini va u so'fi do'ppi deyilganligini ko'rsatmoqda. Do'ppilar qadimdan erkaklar kiyim-boshining eng tantanavor, aziz qismi bo'lib uni tayyorlashga alohida ahamiyat qaratilgan. Xalqda aziz mehmonga, yaqin kishisiga unga sog'liq, omad va baxt tilab do'ppi taqdim etish an'anasi bo'lgan. Yosh qizlar o'z bo'lajak umr yo'ldoshiga atab maxsus do'ppilar tikkanlar.

Surxondaryo, Xiva va Farg'ona hududlari aholisi bosh-kiyimlari sirasiga salla

o'rash ham kiradi. Salla bu oq bo'z matodan boshga o'raladigan bosh kiyimi bo'lib, islom diniga e'tiqod qiluvchi xalqimiz orasida keng tarqalgan. Lekin tarixiy ma'lumotlar bu kabi matodan boshga o'raluvchi bosh kiyimlari juda qadimda ham bo'lganligini ko'rsatmoqda. Xususan, Kushonlar davri terrakoto haykalchalari tasviridagi bosh kiyimlar buni tasdiqlaydi. Tarixshunos V.A. Meshkeris Kushon tosh haykalchalaridagi ayollarning sallasimon bosh kiyimlari o'lkamizga qadimda shimoliy-g'arbiy Hindistondan (gandxara haykaltaroshligi) kirib kelgan deb hisoblaydi. Sallani aholining barcha tabaqa vakillari o'rasida, ular rangi, o'ralish shakliga ko'ra kishining jamiyatda tutgan o'rniga ko'ra farqlangan. Xususan, ruhoniylar katta, ko'p bog'lamli sallalar o'raganlar. Salla o'rashishi mo'tabar va mas'ulyatli ish bo'lib, badavlat xonadonlarda sallalarni katta hajmda va chiroyli qilib o'raydigan maxsus kishilar toifasi xizmatda bo'lgan.

Xullas, Surxondaryo, Xiva va Farg'ona hududlari aholisi bosh kiyimlari uzoq tarixiy o'tmishga ega bo'lib, doimo rivojlanib kelgan. Uni xilma-xil turlari ichida do'ppi alohida o'ringa ega. Vodiy bosh kiyimlari tarixini chuqur o'rganish esa o'tmishdagi boy an'analarimizni qayta jonlashtirish va uni negizida yosh avlodni barkamol insonlar sifatida tarbiyalashi mkonini beradi. Zero, o'z an'alarini yaxshi biladigan, undan ruhiy quvvat oladigan avlod boy tajribaga tayanadi va kelajakka ham dadil qadam tashlay oladi.

Foydalanilgan adabiyot va manbalar:

Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. //O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. -T.: O'zbekiston, 2016.

Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: O'zbekiston, 2017. – 488 b.

“2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi” to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni.

O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida” va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi to'g'risida”gi qonunlari. //Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.

Abdulaxatov N., Hoshimov B. Mo'yi Muborak. -F., 2000. 18-b.

Akramov V. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida O'zbekistonda hunarmandchilik. “O'IF” j. -1973 yil, 1-soni, 58-b.

Boburnoma. -T., 1989. 94-b.

Вестник истории мировой культуры. -М., БСЕ, 1957.

Головин Э. Кустарные промысли Туркестана. -Т., 1909. -10-с.

10.Shomirzayev, M.Kh. (2020). “Technology” In Secondary Schools Organization of Science Classes. The American Journal of Social Science and Education Innovations, Impact Factor 5.525 (11). -P. 395-405. (www.usajournalshub.com/index.php/tajet).

11.Shomirzaev M.X. Maktab o'quvchilarida xalq hunarmandchiligi kasblariga qiziqishni fanlararo shakllantirish // “Mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishda innovatsion yondashuvlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani material-lari. –Buxoro, 2019.- B.28-30.

12.Shomirzaev M.X. O'zbek milliy hunarmandchiligining shakllanish genezisi va rivojlanish texnologiyasi. O'quv-uslubiy qo'llanma. –T.: Yangi nashr, 2016. -88 b.

13.Шомирзаев М.Х. Технология обучения народному-прикладному искусству, трудовое и эстетическое воспитание учащихся V-VII классов общеобразовательных школ. Монография. – Т.: Yangi nashr, 2019. – 144 с.